

Maria Eznarska Barbara Rolirad

Siedziby ziemiańskie

W POWIECIE RADZIEJOWSKIM

Radziejów 2004

---

*A*utorki pragną podziękować
instytucjom
samorządowym i oświatowym
powiatu radziejowskiego
za wsparcie finansowe
w wydaniu niniejszej publikacji.

*P*racę tę dedykujemy
swoim najbliższym.

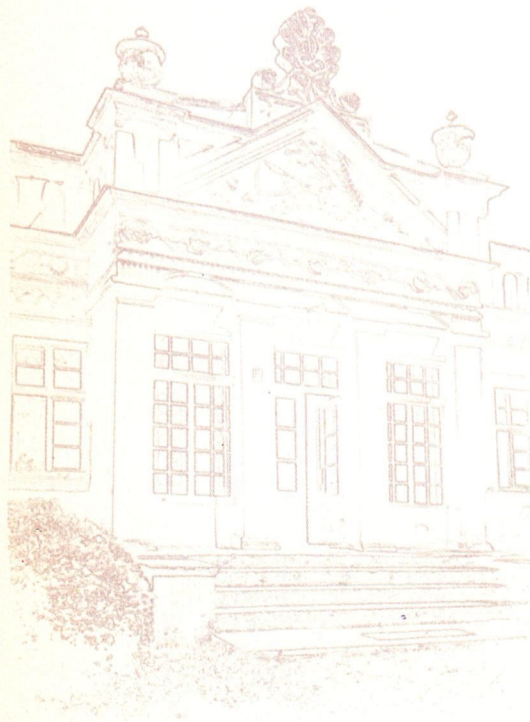
Maria Eznarska
Barbara Rolirad

Siedziby ziemiańskie

W POWIECIE
RADZIEJOWSKIM

7671

W

94(438)71-22

Radziejów 2004

spis treści

Wstęp	3
Rozdział I	
Położenie i środowisko geograficzne powiatu radziejowskiego	4
Rozdział II	
Zarys historii powiatu radziejowskiego od czasów najdawniejszych do 1999 r.	7
Rozdział III	
Siedziby ziemiańskie w powiecie radziejowskim	8
Szlaki turystyczne	
Szlak Północny	11
Szlak Południowy	27
Bibliografia	40

Wstęp

Praca *Siedziby ziemiańskie w powiecie radziejowskim* prezentuje jeden z elementów dziedzictwa kulturowego „Małej Ojczyzny” — Kujaw. Przedstawia obecny stan zachowania dworów lub zespołów dworskich, które są świadectwem kultury szlachty polskiej, zajmującej w społeczeństwie dawnej Polski i Europy miejsce szczególne.

Ma ona wartość poznawczą, gdyż poszerza wiedzę o tematykę ziemiaństwa polskiego i jego roli w życiu polityczno-gospodarczym i kulturalnym narodu polskiego. Posiada również walory edukacyjno-wychowawcze — rozbudza zainteresowanie przeszłością historyczną oraz kształtuje tożsamość regionalną. Wypełnia także lukę w powszechnej edukacji w zakresie ochrony i pielęgnacji dóbr kultury własnego regionu.

Podstawową jednostką badawczą w opracowaniu jest powiat radziejowski w granicach administracyjnych istniejących od 1 stycznia 1999 r.

Praca składa się z trzech rozdziałów. Rozdział I zawiera krótką charakterystykę położenia i środowiska geograficznego powiatu radziejowskiego, natomiast rozdział II obejmuje historię regionu od czasów najdawniejszych do 1999 r. Rozdział III to zasadnicza część pracy. Opisuje on zlokalizowane zespoły dworskie. Przedstawia ich ogólną charakterystykę, wymienia najbardziej znanych właścicieli ziemskich i określa stan zachowania obiektów w czasach współczesnych.

Omawiana praca to wynik kilku etapów działań. Pierwszy etap związany był z pracami wstępnymi, tj. opracowaniem planu i sposobów jego realizacji. Następnym krokiem było zapoznanie się z literaturą dotyczącą historii i geografii powiatu radziejowskiego, który do chwili obecnej nie doczekał się opracowania monograficznego. Należy podkreślić także, iż tylko cztery z przedstawionych w niniejszej pracy zespołów dworskich, tj. Leszcze, Płowce, Jarantowice i Świesz, były przedmiotem badań historyków. Natomiast o pozostałych obiektach można było znaleźć w literaturze przedmiotu nieliczne wzmianki. Dlatego podstawową metodą pracy stały się badania w terenie. Ich rezultatem jest bogata dokumentacja w postaci fotografii przedstawiających zespoły dworskie. Źródłem informacji na ich temat były również materiały z Wojewódzkiego Oddziału Ochrony Zabytków w Toruniu, Delegatura we Włocławku oraz wywiady przeprowadzone z obecnymi użytkownikami obiektów i mieszkańcami miejscowości, w których się one znajdują.

Prace końcowe to analiza zebranego materiału, jego uporządkowanie oraz wytyczenie dwóch nowych szlaków turystycznych wiodących śladami nie tak odległych dziejów.

R OZDZIAŁ I

położenie i środowisko geograficzne powiatu radziejowskiego

Kujawy są jedną z większych krain geograficzno-historycznych Polski. Naturalna granica przebiega na lewym brzegu Wisły, od ujścia Skrwy na południu po ujście Wdy na północy. Dalej na zachód od Koronowa i Nakła po Pakość do linii Noteci. Tam skręca na zachód od tej rzeki, biegnie przez Jezioro Pakoskie, zataczając łuk przecina lasy strzelnieńskie, dochodzi do Jeziora Skulskiego i górną Notecią biegnie dalej, obejmując Jezioro Brdowskie, Chodecz i Lubień, aby dojść poprzez Skrwę do Wisły.

Kujawy graniczą od wschodu z ziemią dobrzyńską i chełmińską, od północy z Krajną, od zachodu z Pałukami, od południowego zachodu z ziemią kaliską i od południa z Mazowszem (ryc. 1)

Jednostką odniesienia w niniejszej pracy jest powiat radziejowski. Według podziału Polski na regiony fizyczno-geograficzne J. Kondrackiego (1978) znajduje się on w południowo-wschodniej części podprovincji Pojezierzy Południowobałtyckich, w makroregionie Pojezierza Wielkopolskiego na Pojezierzu Kujawskim. Według B. Krygowskiego (1961) położony jest w regionie Pagórków Radziejowskich wchodzących w skład Wysoczyzny Kujawskiej. Z kolei opierając się na kryteriach gleboznawczych K. Galona (1954) zalicza się ten obszar do tzw. „Czarnych Kujaw”.

W wyniku reformy administracyjnej kraju z dniem 1 stycznia 1999 r. na mapie pojawił się ponownie powiat radziejowski, wchodzący w skład województwa kujawsko-pomorskiego. Jego ziemie rozciągają się między górną Notecią, kanałem Bachorze i górną Zgłowiączką. Jest jednym z mniejszych powiatów tego województwa. Zajmuje powierzchnię 607 km² i liczy 44,5 tys. mieszkańców. W skład powiatu radziejowskiego wchodzi: miasto Radziejów, gmina Radziejów, miasto i gmina Piotrków Kujawski, gmina Osiećciny, gmina Dobrze, gmina Topólka i gmina Bytoń. Siedzibą starostwa powiatowego jest Radziejów, miasto zajmujące powierzchnię 6 km² i skupiające 6,4 tys. mieszkańców (ryc. 2).

Przewodnie cechy ukształtowania powierzchni Kujaw wiążą się z ostatnim zlodowaczeniem północnopolskim. Dominującym typem rzeźby jest tu rzeźba młodoglacjalna. Jej elementami są równinne lub faliste strefy moreny dennej, pagórki moren czołowych oraz rozciągające się na ich przedpolu sandry. W powiecie radziejowskim przeważa płaska morena denna, osiągająca wysokość 100–130 m n.p.m. z pojedynczymi wzniesieniami

moreny czołowej. Najwyższy punkt tego obszaru to wzgórze radziejowskie o wysokości 127,3 m n.p.m. Nieodzownym elementem rzeźby młodoglacjalnej są rynny polodowcowe zajęte przez jeziora. W południowej części powiatu rozciąga się malownicze Jezioro Głuszyńskie, wokół którego wytyczono sferę chronionego krajobrazu. Inne jeziora to: Chalińskie, Kamieniec, Świeskie, Znaniewo. Jednak sieć hydrograficzna powiatu radziejowskiego jest bardzo uboga. Powoduje to głównie położenie tego obszaru na dziale wodnym między dorzeczami Wisły i Odry. Dodatkowo jest to teren najniższych opadów atmosferycznych w kraju. Średnia roczna rzadko przekracza 500 mm i jest dużo niższa od średniej krajowej, wynoszącej 650 mm. Prowadzi to do deficytu wody w glebie i procesów „stepowienia”. Konsekwencją tych zjawisk jest brak większych cieków wodnych, a całość reprezentuje sieć rowów melioracyjnych, nieliczne jeziora oraz oczka wodne wypełniające zagłębienia moreny dennej.

Powiat radziejowski to region typowo rolniczy. Decydują o tym korzystne warunki przyrodnicze, a zwłaszcza równinne ukształtowanie terenu, długi okres wegetacyjny roślin (ok. 210 dni) oraz urodzajne gleby. Po obydwu stronach kanału Bachorza rozciąga się strefa występowania czarnych i szarych ziem w postaci tzw. płata radziejowskiego. Należą one do najbardziej urodzajnych, gdyż zaliczane są do I i II klasy bonitacyjnej. Grunty orne są więc elementem dominującym w krajobrazie regionu.

Wokół Jeziora Głuszyńskiego wytyczono strefę chronionego krajobrazu. Odznacza się ona wyjątkowymi walorami krajobrazowymi, a kompleks leśny Lasy Orle mają duże znaczenie ekologiczne dla prawie bezleśnych Kujaw. Dodatkową atrakcją jest występowanie tu licznych gospodarstw agroturystycznych, preferujących wypoczynek na łonie natury. Miejscowości Głuszynek, Wyrobki, Orle, Stefanowo, Połajewo są ośrodkami letniego wypoczynku dla mieszkańców regionu.

Na koniec należy wspomnieć o walorach turystycznych środowiska kulturowego powiatu. Należą do nich liczne zabytkowe kościoły, drewniane wiatraki, miejsca pamięci narodowej oraz dwory i zespoły dworskie, będące przedmiotem niniejszej pracy.

KUJAWY HISTORYCZNE I ETNOGRAFICZNE

Ryc. 1 (źródło: internet: <http://www.kujawy.com.pl/historia/kujawy.htm>)

PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO

Ryc. 2 (źródło: Rocznik statystyczny woj. kujawsko-pomorskiego, 2000)

R O Z D Z I A Ł II

krótki zarys historii powiatu radziejowskiego od czasów najdawniejszych do 1999 r.

Powiat radziejowski należał we wczesnym średniowieczu do gęsto zaludnionych i bogatych w urodzajne gleby regionów Kujaw. Świadczą o tym liczne stanowiska prehistoryczne oraz grodziska wczesnodziejowe m.in. w Boddanówku, Chalni, Kościelnej Wsi, Morzycach, Sadługu.

Największym i najstarszym miastem powiatu radziejowskiego był Radziejów. Pierwsza wzmianka o tej osadzie pochodzi z 1142 r. Prawa miejskie nadał wsi Radziejów w 1252 r. książę kujawski Kazimierz. Zostały one potwierdzone 12 kwietnia 1298 r. przez późniejszego króla Polski Władysława Łokietka. Dwa inne miasta powiatu otrzymały prawa miejskie w późniejszych wiekach: Piotrków Kujawski w II połowie XVII w., a Osięciny dopiero w 1824 r.

Obszar obecnego powiatu radziejowskiego należał w średniowieczu do księstwa kujawskiego. W XIII w. stał się terenem nadgranicznym, narażonym w następnym stuleciu na częste najazdy krzyżackie, które pustoszyły wsie i miasta Kujaw. W 1327 r. Władysław Łokietek rozpoczął działania wojenne wymierzone przeciwko Zakonowi. W 1330 r. Krzyżacy spalili Radziejów, a rok później doszło do pamiętnej dwufazowej bitwy pod Radziejowem — Płowcami. Poległych w bitwie polecił policzyć i pochować biskup włocławski Maciej z Gołańczy, stawiając w pobliżu zbiorowych mogił kaplicę. W 1332 r. udało się Krzyżakom opanować Kujawy i ustanowić na zdobytych ziemiach, w tym również w Radziejowie, komturie. Okupacja krzyżacka tych ziem trwała do podpisania pokoju w Kaliszu w 1343 r.

Od XV–XVI w. powiat radziejowski wchodził w skład województwa kujawsko-brzeskiego. Siedzibą starostwa był Radziejów. Od 1510 r. w miejscowym kościele farnym odbywały się sejmiki ziemskie dla obu województw kujawskich (inowrocławskiego i kujawsko-brzeskiego).

W XVI w. na Kujawach rozwijała się reformacja. Najwięcej zborów różnowierczych powstało w powiatach: brzeskim i radziejowskim. Ośrodkiem arian stał się zbor w Borucinie koło Osięcin. W 1554 r. starosta radziejowski Rafał Leszczyński założył w Radziejowie zbor kalwiński. Wybudowana została także szkoła kalwińska oraz seminarium dla kandydatów na ministrów. Kalwiniści działali w Radziejowie do początku XVII w. W 1615 r. zburzono zbor radziejowski, zamknięto seminarium oraz szkołę.

W okresie potopu szwedzkiego (1655–1660) miasta i wsie powiatu zostały zniszczone i rozpoczął się okres stagnacji

gospodarczej. Pogłębiały ją przemarsze wojsk szwedzkich i saskich w czasie wojny północnej (1700–1721). Radziejów, mimo że liczba jego mieszkańców spadła wtedy do 400–600 osób, pozostał miastem powiatowym.

W wyniku II rozbioru Polski (1793 r.) powiat radziejowski znalazł się w granicach Prus. W latach 1807–1815 stał się częścią Księstwa Warszawskiego, wchodząc w skład departamentu bydgoskiego. Kongres wiedeński w 1815 r. wcielił ziemie byłego województwa brzesko-kujawskiego do terytorium Królestwa Polskiego. Tym samym znalazły się one pod panowaniem rosyjskim.

W okresie zaborów społeczeństwo polskie Kujaw brało aktywny udział w walkach narodowowyzwoleńczych. Szczególnie w okresie powstania styczniowego ziemia kujawska stała się miejscem kilku większych bitew i kilkudziesięciu potyczek. Również na terenie powiatu radziejowskiego doszło w 1863 r. do starć z wojskami rosyjskimi — pod Krzywosądza i Nową Wsią (19 i 21 lutego). Obydwie bitwy zakończyły się porażką wojsk polskich. Dopiero druga bitwa pod Nową Wsią (26 kwietnia 1863 r.), gdzie oddziałami polskimi dowodził Francuz Young de Blankenheim przyniosła powstańcom zwycięstwo.

Po klęsce powstania styczniowego rząd carski przystąpił do likwidacji odrębności ustrojowej Królestwa Polskiego. Na podstawie ukazu z 1869 r. wiele miast zamieniono na osady. Prawa miejskie utraciły wówczas miasta: Piotrków Kujawski, Osięciny i Radziejów. Siedzibę władz powiatowych przeniesiono do Nieszawy.

Po pierwszej wojnie światowej, w 1919 r. tylko Radziejów odzyskał prawa miejskie. Wchodził w skład powiatu nieszawskiego, a od 1948 r. — aleksandrowskiego.

Na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z 12 listopada 1955 r. miasto Radziejów ponownie stało się siedzibą władz powiatowych i wchodziło w skład województwa bydgoskiego.

W 1975 r. wszedł w życie dwustopniowy podział administracyjny państwa. Powiat radziejowski zlikwidowano, a jego obszar włączono do nowopowstałego województwa włocławskiego.

Od 1 stycznia 1999 r. zgodnie z trójstopniowym podziałem administracyjnym państwa znów na mapie Polski pojawił się powiat radziejowski, leżący w południowo-zachodniej części województwa kujawsko-pomorskiego.

R OZDZIAŁ III

siedziby ziemiańskie w powiecie radziejowskim

1. STAN ZACHOWANIA DWORÓW I ZESPOŁÓW DWORSKICH

Na podstawie spisu zabytków architektury i budownictwa w województwie wrocławskim z 1993 r., sporządzonego przez Ośrodek Dokumentacji Zabytków Oddział we Wrocławku, w powiecie radziejowskim zostało zlokalizowanych 25 obiektów, w tym dwory lub zespoły dworskie. Należą do nich:

- zespoły dworskie w Niegibalicach, Stróżewie i Świeszu oraz dwór w Nowym Dworze (gmina Bytoń),
- zespół dworski w Dobrem i dwór w Krzywosądz (gmina Dobre),
- zespoły dworskie w Borucinie, Borucinku, Jarantowicach, Konarach, Kościelnej Wsi, Osiecinach oraz dwory w Osłonkach i Zagajewicach (gmina Osiecin),
- zespoły dworskie w Leszczach i Piotrkowie Kujawskim (gmina Piotrków Kujawski),
- zespoły dworskie w Biskupicach, Czołótku, Płowcach i Skibinie, dwory w Pruchnowie i Leonowie oraz ruiny dworu w Czołowie (gmina Radziejów),
- zespoły dworskie w Kamieńcu i Świerczyni (gmina Topólka).

Siedziby ziemiańskie, które przetrwały do czasów współczesnych to typowe dwory dawnej szlachty polskiej. W skład zespołu dworskiego wchodziły dawniej: budynek dworu, park krajobrazowy oraz zabudowania gospodarcze. Nie wszystkie elementy składowe zespołów zachowały się do dnia dzisiejszego.

Dwory w powiecie radziejowskim w większości były murowane w XIX wieku, dlatego reprezentują one najpóźniejsze formy klasycyzmu. Są to budowle przeważnie parterowe, założone na rzucie prostokąta, nakryte wysokim dachem, w elewacji frontowej najczęściej dziewięcio - jedenastoosiowe, z charakterystycznym portykiem kolumnowym zwieńczonym tympanonem. Spośród nich wyróżniają się swoją wielkością i okazałością: dwór w Leszczach, który ma charakter budowli pałacowo-zamkowej i powstały w I dekadzie XX wieku dwór w Jarantowicach. Z kolei swoją architekturą odbiega od założeń klasycyzmu dwór w Świeszu. Nie posiada on typowej dla dworów szlacheckich osiowości frontowej, a bryła jego budowli i wieży ma zróżnicowaną wysokość.

Nieodłącznym elementem dworów są rozciągające się na ich zapleczu parki krajobrazowe, o ciekawych pierwotnych założeniach kompozycyjnych wzorowanych na tzw. ogro-

dach francuskich lub włoskich. Parki, które w przeszłości stanowiły enklawy naturalnego piękna, są dzisiaj w znacznej mierze zniszczone i poprzecinane licznymi dzikimi ścieżkami, a drzewostan silnie przerzedzony z samosiewami drzew i krzewów. W niektórych parkach uwagę zwracają pojedyncze, nawet 200-letnie okazy drzew — cisów, kasztanowców, lip, uznane za pomniki przyrody.

W skład zespołów dworskich wchodziły także zabudowania folwarczne i gospodarcze. Do chwili obecnej pozostały po nich pojedyncze obiekty, bądź zostały one całkowicie zlikwidowane. Wyjątek stanowi zespół dworski w Jarantowicach, gdzie z okresu międzywojennego pozostał cały kompleks budynków.

Stan zachowania zespołów dworskich w powiecie radziejowskim jest zróżnicowany. Zależy on od właściciela, a także użytkownika w przeszłości i obecnie. Niektóre z dworów zostały całkowicie przebudowane i zatraciły swoje elementy stylowe (Piotrków Kujawski, Skibin, Dobre). Najlepszy stan przedstawiają obiekty będące siedzibą szkół: Konary, Borucinek, Borucin, Niegibalice, Biskupice, Leszcze, Płowce oraz dwór w Krzywosądz, Osiecinach i Jarantowicach. Najbardziej zdewastowane są dwory, które po wojnie zamieszkiwali parcelanci, bądź pracownicy Państwowych Gospodarstw Rolnych: Leonowo, Pruchnowo, Zagajewice, Osłonki, Stróżewo, Czołówek, Kamieniec i Świerczyn. Ich potomkowie, obecni lokatorzy dworów, nie są w stanie na własny koszt dokonać remontu tych zabytkowych obiektów. Z kolei urzędów gmin nie stać na tak kosztowne inwestycje. Dlatego dwory, które są naszym dziedzictwem narodowym, szybko popadają w ruinę — dwór w Kościelnej Wsi i w Czołowie. Szansą na restaurację i przywrócenie tym budowlom dawnej świetności jest przekazanie ich prywatnym właścicielom. Przykładem godnym naśladowania jest przejęcie dworu w Świeszu w 1985 r. przez prof. ATR w Bydgoszczy Janusza Migdałskiego. W ciągu 18 lat udało mu się odbudować rezydencjonalną część dworu. Prace są kontynuowane. Również zespoły dworskie w Jarantowicach i Osiecinach zostały odrestaurowane przez Ośrodek Hodowli Zarodowej w Osiecinach, stanowiący obecnie spółkę z o.o. Własnością prywatną stały się dwory w Leszczach, Niegibalicach i Pruchnowie. Podjęto tam prace renowacyjne.

Jako społeczeństwo nie powinniśmy dopuścić do niszczenia śladów przeszłości, bo „Narody, które tracą pamięć, tracą życie”.

2. ZNANI I CENIENI WŁAŚCICIELE ZIEMSCY

Dwór polski, „jako strażnica wszystkiego co polskie”, stanowił od wielu pokoleń ważny ośrodek patriotyzmu i bastion ochrony interesów narodowych. Właściciele dworów to często znani i cenieni działacze społeczno-polityczni, którzy swoją aktywnością przyczyniali się do rozwoju lokalnych społeczności.

Do grona zasłużonych ziemian powiatu radziejowskiego należeli przedstawiciele rodu Biesiekierskich — właściciele Płowiec. Pielęgowali oni tradycje związane z bitwą pod Płowcami. Wśród nich swoją obywatelską postawą wyróżnił się Antoni Dezydery Biesiekierski h. Pomian (1743–1818) znany działacz polityczny, poseł na sejm w latach 1773–1774. Pełnił również urzędy chorążego inowrocławskiego i kasztelana kowalskiego. W 1774 r. otrzymał tytuł szambelana królewskiego ostatniego króla Polski Stanisława Augusta Poniatowskiego. W rodzinnych Płowcach założył archiwum i bibliotekę dworską, gdzie gromadził dokumenty dotyczące swojej posiadłości, jak i bitwy pod Płowcami. Ustanowił on, na mocy testamentu dnia 15 VII 1818 r., fundusz w wysokości 20 tys. złotych polskich przeznaczony na powiększenie zbiorów bibliotecznych przez następnych właścicieli. Jeszcze za jego życia została ufundowana tablica, upamiętniająca Łokietkowe zwycięstwo. Antoni Biesiekierski zmarł 10 XI 1818 r. w Płowcach, a został pochowany w Konecku.

Pielęgnowanie pamięci o bitwie z Krzyżakami stało się także jednym z motywów działania Jana Biesiekierskiego. Był on członkiem Ogólnopolskiego Komitetu Obchodów 600

rocznicy bitwy pod Płowcami. Z inicjatywy tego komitetu w 1927 r. rozpoczęto prace nad usypaniem kopca w miejscu historycznej bitwy. Jan Biesiekierski podarował teren pod przyszły kopiec, a po uroczystościach w 1931 r. wydał przyjęcie ogrodowe dla oficjalnych gości w parku dworskim. Był on ostatnim właścicielem majątku w Płowcach.

Do polskich ziemian, którzy swoim życiem służyli „Bogu, ludziom i Ojczyźnie” należał Józef hrabia Skarbek (1819–1900). Jego pierwszą żoną była Maria Wodzińska, muza Juliusza Słowackiego i Fryderyka Chopina. Po rozwodzie poślubił on Karolinę z Poptawskich h. Jastrzębiec. Wraz z żoną rozpoczął w Osiecinach działalność dobroczynną. Najważniejszym dziełem budowlanym Józefa hrabiego Skarbka stał się kościół pw. Opieki Najświętszej Marii Panny wzniesiony w latach 1845–1855 wg projektu Henryka Marconiego. W 1880 r. pobudował w Osiecinach plebanię i wikariatkę, także szpital na 12 łóżek, ochronkę dla dzieci i dom schronienia dla starców. Działalność dobroczynną Józefa hrabiego Skarbka wieńczyła fundacja „Wieczysta Fundacja Dobroczynna Józefa i Karoliny z Poptawskich hr. Skarbków” założona 12 IX 1895 r., której zapisał w testamencie cały swój majątek. Pieniądze z fundacji przeznaczone były dla społeczności Osiecin i trzech majątków: Samszyc, Woli Skarbkowej i Bartłomiejowic. Roczny dochód fundacji przeznaczony był m.in. na utrzymanie kościoła, szpitala, ochronki dla dzieci i starców, stypendia dla gimnazjalistów i studentów, płace dla lekarza, nauczyciela w Osiecinach oraz dla innych zakładów dobroczynnych w Warszawie. Był również gorącym patriotą. Angażował się w działalność polityczną. W okresie po-

wstania styczniowego pełnił funkcję naczelnika powiatu włocławskiego i jednocześnie członka rady powiatowej we Włocławku. Za swoją działalność, po upadku powstania w 1864 r., był uwięziony na Pawiaku. Józef hrabia Skarbek zmarł 8 X 1900 r. i został pochowany w podziemiu kaplicy św. Józefa w ufundowanym przez siebie kościele.

Ważną rolę w krzewieniu kultury rolnej wśród mieszkańców powiatu odegrał właściciel majątku w Czołówku Kazimierz Grützmacher (1878–1943). Jego ojciec Antoni brał udział w powstaniu styczniowym 1863–1864. Natomiast Kazimierz Grützmacher należał do aktywnych działaczy społeczno-politycznych Kujaw. Przed I wojną światową założył pierwsze na Kujawach koło rolnicze pod nazwą „Pierwsza Kujawska Spółka Gospodarcza”. Był działaczem i członkiem władz naczelnych Polskiej Macierzy, Towarzystwa Rolniczego Związku Ziemi, organizatorem banków rolnych. Zasiadał także w zarządzie Cukrowni Dobre. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości stał się aktywnym działaczem Stronnictwa Narodowego. Od 1928 r. pełnił funkcję prezesa Zarządu Okręgowego Stronnictwa Narodowego na Kujawach i z ramienia tej partii zasiadał w senacie i w sejmie. W latach 1924–1925 działał aktywnie w Spółdzielni Spożywczo-Manufakturowej oraz Spółdzielni Rolniczo-Handlowej „Rolnik” w Radziejowie. Wchodził w skład Radziejowskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” oraz Ogólnopolskiego Komitetu Obchodów 600. rocznicy bitwy pod Płowcami. W 1932 r. był prezesem kółka rolniczego w Radziejowie. Po wybuchu II wojny światowej i wkroczeniu wojsk niemieckich do Polski we wrześniu 1939 r., odmówił przyjęcia niemieckiej listy narodowościowej (Volkslisty). W 1940 r. został zmuszony do

opuszczenia swojego majątku w Czołówku. Zamieszkał w Warszawie, gdzie zmarł w 1943 r. Jego grób znajduje się na cmentarzu parafialnym w Radziejowie.

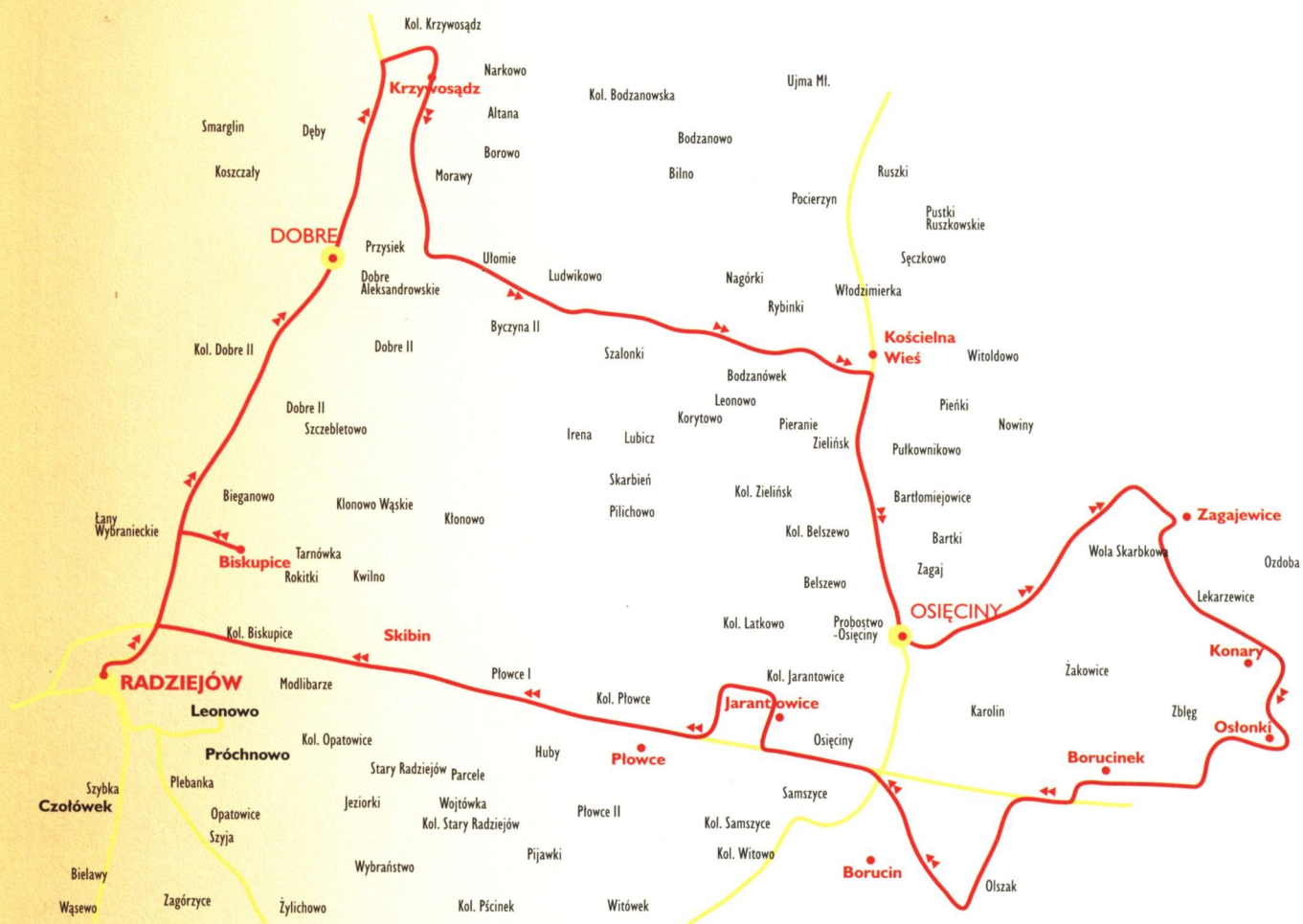
Do znanych działaczy społecznych i narodowych należał także Tadeusz Jan Grabski h. Wczele (1875–1934). W 1905 r. nabył on majątek Leszczę i przekształcił dotychczasowy dwór w prawdziwą rezydencję. Działał społecznie w wielu polskich organizacjach i stowarzyszeniach. Był członkiem Sejmiku Powiatowej Rady oraz zasiadał w Zarządzie Chrześcijańsko-Narodowego Stronnictwa Rolniczego w Strzelnie. Pełnił funkcję prezesa Rady w Inowrocławiu. Podczas powstania wielkopolskiego w latach 1918–1919 brał udział w walkach z Niemcami oraz przewodniczył sądowi wojsk powstańczych. Zmarł 29 IX 1934 r. w Leszczach i został pochowany w krypcie kaplicy dworu w Leszczach.

Na uwagę zasługują również postacie innych ziemian powiatu radziejowskiego: Jan Szweykowski (1872–1923) — lekarz, właściciel Skibina, działacz społeczny; Stanisław Leopold Tabaczyński h. Grabie (1840–1918) — lekarz, właściciel Piotrkowa Kujawskiego, założyciel OSP, powstaniec styczniowy; Ludwik Stanisław Odrowąż Pieniążek (1892–1941) — właściciel Opatowic, działacz rolniczy, ofiara zbrodni hitlerowskich; Józef Maria Czernicki h. Jastrzębiec (1902–1985) — ostatni właściciel Dobrego.

Wymienione wyżej postacie swoim życiem i działalnością tworzyły historię powiatu, wpływały na życie gospodarcze i kulturalne regionu oraz dawały przykład obywatelskiej postawy i miłości do „Małej Ojczyzny”.

Szlak Północny

Radziejów–Biskupice–Dobrze–Krzywosądz–Kościelna Wieś–Osięciny–Zagajewice–Konary–Ostonki–
–Borucinek–Borucin–Jarantowice–Płowce–Skibin–Radziejów

BISKUPICE zespół dworski

Właścicielem majątku Biskupice w latach dwudziestych XX w. był Wilhelm Zawadył, a przed II wojną światową Rudnicki. Po wojnie dwór przeszedł na własność Skarbu Państwa. W latach 1945–1955 funkcjonowała w nim szkoła podstawowa i średnia

rolnicza, a od 1955 r. do 1975 r. tylko szkoła rolnicza. Przebudowany w latach 1980–1983. Obecnie siedziba Rodzinnego Domu Dziecka. Z zespołu dworskiego zachowały się dwór, budynek gospodarczy i park krajobrazowy.

DWÓR NEOKLASYCYSTYCZNY Z POCZĄTKU XX WIEKU

Dwór murowany, założony na planie prostokąta. Elewacja frontowa siedmioosiowa zwrócona ku północy. Pośrodku znajduje się wejście, przed którym wybudowany jest taras z dwiema kolumnami i schodami z boku.

PARK KRAJOBRAZOWY Z II POŁOWY XIX WIEKU

Park ma kształt nieregularnego czworoboku. W drzewostanie przeważają klony, kasztanowce, lipy, jesiony i dęby. Wśród nich znajdują się dwa wielopienne cisy, około 200-letnie, uznane za pomniki przyrody. Na fotografiach: aleja lipowa w zachodniej części parku, którą wyznaczają 80-letnie lipy oraz jeden z cisów.

DOBRE zespół dworski

Majątek Dobre od II połowy XIX wieku należał do rodziny Czernickich. Dwór w Dobrem zwany „starym dworem” został zbudowany w pierwszych latach XX wieku. Do jego budowy użyto tzw. pecy, czyli mieszaniny szezki i gliny, bardzo popularnego w owym czasie materiału budowlanego na Kujawach. W 1926 r. właściciele podjęli budowę „nowego dworu”, przeznaczając na ten cel obszar przylegający do parku od strony południowej. Jego budowę zakończono w 1928 r. Ostatnim właścicielem Dobrego był Józef Maria Czernicki. W latach 1939–1945 majątek pozostawał w zarządzie niemieckiego komisarza wojskowego, a następnie w 1945 r. został przejęty na cele reformy rolnej. Po wojnie w budynku „starego dworu” ulokowano Stację Hodowli Ro-

ślin Ogrodniczych w Osiecinach Zakład w Dobrem. Budynek „nowego dworu” adoptowano na Ośrodek Zdrowia i mieszkanie dla lekarza, a w sąsiedztwie wybudowano aptekę. Obie budowle — „stary dwór” i „nowy dwór” na skutek remontów, przekształceń zmieniły swój zewnętrzny i wewnętrzny wystrój architektoniczny oraz zatraciły pierwotny kształt. Obecnie w „starym dworze” znajdują się mieszkania lokatorskie, natomiast „nowy dwór” przeszedł w ręce prywatne jako Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej. Z dawnego zespołu dworskiego, w skład którego obok dworu wchodziły liczne zabudowania gospodarcze, zachowały się: przebudowane siedziby ziemiańskie rodziny Czernickich oraz park dworski o charakterze krajobrazowym.

DWÓR — BRAMA WJAZDOWA

„STARY DWÓR” Z POCZĄTKU XIX W.

Budynek murowany, centralna część dwukondygnacyjna, skrzydła parterowe. Elewacja frontowa, zachodnia.

PARK KRAJOBRAZOWY Z II POŁOWY XIX W.

Park dwukrotnie przekomponowany przez rodzinę Czernickich. Pierwszy raz na przełomie lat 80-tych XIX w., drugi — w 1923 r. po huraganie, który spowodował liczne zniszczenia w drzewostanie parkowym. Obecnie silnie zdewastowany z zatartym pierwotnym regularnym układem kwatrowym. W głębi parku dwa zamulone i zarosnięte stawy. Wyróżniające się wiekiem i rozmiarami niektóre okazy lip i kasztanowców oraz platan stanowią pomniki przyrody. Na fotografiach jeden ze stawów oraz platan.

KRZYWOSĄDZ dwór

Pierwszymi właścicielami wsi Krzywosądz byli Krzywosądzowie h. Niesobia. Przedstawiciele tego rodu piastowali w państwie wysokie urzędy i dostojęstwa. W ich ręku wieś znajdowała się aż do XVI w. Ostatnią właścicielką z tego rodu była Nobilisima Krzywosądzka. Po niej Krzywosądz przejęła w posiadanie rodzina Zakrzewskich h. Ogończyk, a następnie rodzina Niemojewskich. W 1720 r. dobra krzywosądzkie kupił Joachim Modliński, w 1789 r. Aleksander Modliński, a następnie odziedziczył je Józef Modliński — budowniczy obecnego dworu i fundator kościoła parafialnego. Wieś zarządzana przez rodzinę Modlińskich w okresie zaborów znalazła się pod panowaniem rosyjskim, granicząc z zaborem pruskim. Losy Krzywosądzki związane są silnie z dziejami powstania styczniowego na Kujawach.

Krzywosądz znajdowała się pod rządami rodu Modlińskich h. Tępa Podkowa do 1894 r. Wtedy wraz z wsią Smarglin została wystawiona na licytację i sprzedana Aronowi Kosmanowi. Od Kosmana dobra te kupiła w 1895 r. Helena Kobyłańska z domu Iwaszkiewicz, a po jej śmierci Krzywosądz wraz ze Smarglinem nabyła Helena Dzierżykraj-Morawska. Podjęła ona decyzję o rozparcelowaniu majątku. W 1908 r. sprzedała mniejsze lub większe nadziały prywatnym osobom lub towarzystwom. Dwór wraz z ziemią kupiła parafia rzymskokatolicka. Rodowa siedziba Modlińskich została przebudowana i zamieniona na plebanię. Tę funkcję pełni do dnia dzisiejszego. Z dawnego zespołu dworskiego zachował się do czasów współczesnych tylko dwór.

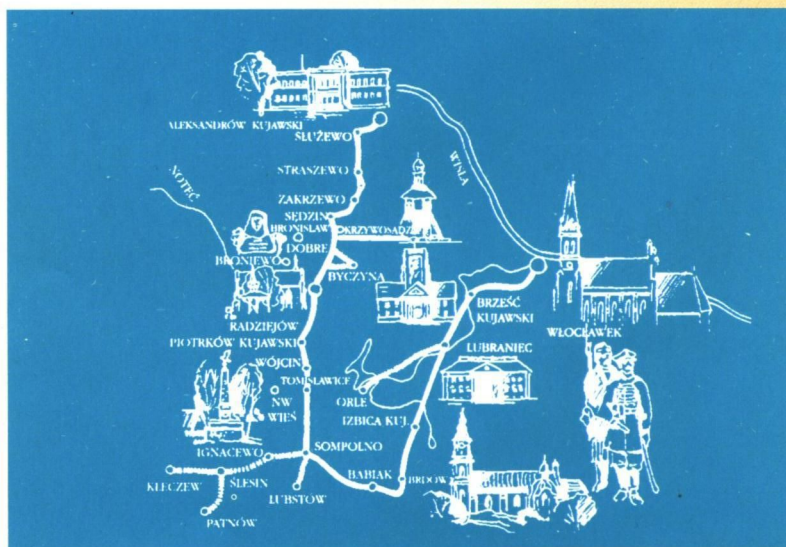
DWÓR PÓŻNOKLASYCYSTYCZNY W KRZYWOSĄDZIE Z POŁOWY XIX WIEKU

Budowla murowana, parterowa, jednastoosiowa, zwrócona frontem ku południowi, z ryzalitem na osi frontu i przybudówką od wschodu, łączącą korpus z czworoboczną dwukondygnacyjną wieżą — basztą. Dwór w ciągu kilku lat przebudowywano nadając mu charakter romantyczny, nawiązujący w swoim zdobnictwie do motywów średniowiecza.

TURYSTYCZNY SZLAK POWSTANIA STYCZNIOWEGO NA KUJAWACH

Przebiega on m.in. przez Krzywosądz. W dworze Modlińskich miał kwaterę pierwszy dyktator powstania styczniowego gen. Ludwik Mierosławski. 19 lutego 1863r. doszło tu do bitwy między oddziałami powstańców, a wojskami rosyjskimi. Zakończyła się ona klęską Polaków.

**DWÓR — WIDOK OD STRONY
POŁUDNIOWEJ**

Elewacja frontowa. Trójosiowy ryzalit zwieńczony trójkątnym przyczółkiem, w którym znajduje się stiukowa dekoracja z narzędziami rolniczymi. Po bokach ustawione są postumenty z wazonami, na przyczółku akroterion.

**POMNIK NAGROBNY HELENY
Z GORECKICH-MODLIŃSKIEJ
(1861–1884), WNUCZKI ADAMA
MICKIEWICZA**

Helena Gorecka była córką Marii Mickiewicz i Tadeusza Goreckiego. Dzieciństwo spędziła w Paryżu, a po zaślubieniu w 1883 r. Eligjusza Modlińskiego osiedliła się w Zakrzewie. Zmarła mając zaledwie 23 lata i została pochowana na cmentarzu w Krzywosądku. W pobliżu dworu Modlińskich wśród pomników nagrobnych innych członków rodu, został wzniesiony pomnik upamiętniający wnuczkę Adama Mickiewicza.

KOŚCIELNA WIEŚ zespół dworski

Założenie dworskie w Kościelnej Wsi powstało prawdopodobnie w średniowieczu i renesansie jako siedziba rycerska Ogończyków lub Kretkowskich. Charakter obronny dworu podkreślało usytuowanie budowli na wzniesieniu otoczonym stawem i fosą. Pierwotny dwór drewniany lub murowany został wzniesiony prawdopodobnie w XVI w. Kolejnymi właścicielami dworu byli: Kościelscy, Moszczeńscy i Zakrzewscy. W latach 30-tych XIX w. majątek przeszedł w ręce rodziny Zielińskich — zapewne funda-

torów nowożytnego dworu. W 1913 r. kupił go Jan Franciszek Mierosławski. Po II wojnie światowej majątek został rozparcelowany, a w budynku dworu mieściły się kolejno dom dziecka i szkoła podstawowa. W latach 70-tych zamknięto szkołę, a dwór podlegał postępującej dewastacji. Z zespołu dworskiego, stanowiącego w przeszłości jedno z piękniejszych założeń dworsko-pałacowych na Kujawach, możemy dzisiaj zobaczyć tylko ruiny dworu oraz pozostałości parku krajobrazowego.

DWÓR KLASYCYSTYCZNY (stan sprzed 1970r.)

Dwór zbudowany ok. połowy XIX w., murowany z cegły, parterowy, wysoko podpiwniczony, wzniesiony na planie prostokąta, otoczony nawodnioną fosą i stawami. Elewacja frontowa południowa, dziewięcioosiowa, naroża ujęte sześciobocznymi wieżyczkami.

Zdjęcie sprzed 1970 r. (źródło: *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, Warszawa 1968, t. 11, fig. 14)

RUINY DWORU (stan na 2003 r.)

Zachowane jeszcze ściany dworu, z wyjątkiem pn.-zach. narożnika.

PARK KRAJOBRAZOWY Z II POŁOWY XIX W.

Wokół dworu rozciąga się park, obecnie silnie zdewastowany z kępami starych drzew i zatartym układem kompozycyjnym. Na fotografiach fosa i staw — elementy obronne dawnego zespołu dworskiego.

OSIĘCINY zespół dworski

W XIX w. właścicielem majątku Osiecin, w tym zespołu dworskiego była rodzina Skarbków. W 1900 r. zarząd nad majątkiem przejęła fundacja dobroczynna ustanowiona przez Józefa hr. Skarbka. Po II wojnie światowej dwór w Osiecinach wszedł w skład Państwowego Gospodarstwa Rolnego. Obecnie stanowi własność spółki z o.o. OHZ Osiecin.

DWÓR KLASYCYSTYCZNY Z I POŁOWY XIX W.

Rozbudowany w II połowie XIX w., przebudowany i modernizowany w 1967 r. Elewacja frontowa dziewięcioosiowa zwrócona ku północy. Korpus główny parterowy, skrzydło wschodnie — piętrowe. Od frontu wejście poprzedzone ganikiem wspartym na dwóch filarach, zakończonym tarasem.

DWÓR — WIDOK OD STRONY POŁUDNIOWEJ

PARK KRAJOBRAZOWY Z POCZĄTKU XIX W.

Silnie zdewastowany, z okazami starych kasztanowców i akacji. Na zachód od dworu — staw.

ZAGAJEWICE dwór

DWÓR W ZAGAJEWICACH MUROWANY OK. 1900 R.

Własność Urzędu Gminy w Osiecinach, obecnie dom mieszkalny.

KONARY zespół dworski

DWÓR W KONARACH Z LAT 30-TYCH XX W.

Dwór murowany w latach 1938–1939 dla właściciela dóbr — Szeligi, dyrektora banku w Toruniu. Elewacja frontowa północno-wschodnia, po przekształceniu ośmioosiowa. Budynek z cegły, na planie prostokąta z dwoma uskokami od południowego wschodu. Przebudowany w 1960 r. i zaadoptowany na budynek szkolny. Obecnie mieszkania lokatorskie, własność Urzędu Gminy w Osiecinach. Obok dworu czworak oraz pozostałości parku krajobrazowego z II połowy XIX w. z zachowanym podjazdem.

OŚLONKI dwór

DWÓR W OŚLONKACH MUROWANY OK. 1900 R.

Obecnie własność UG Osiecin, zamieszkały.

BORUCINEK zespół dworski

Od 1899 r. zespół dworski w Borucinku był własnością barona Jana Jerzego Icke z Duninowa. Majątek pozostał w posiadaniu Icków do 1939 r. Po wojnie rozparcelowany, a budynek dworu do 1996 r. użytkowany przez szkołę podstawową. Obecnie zaadoptowany na mieszkania prywatne. Z zespołu dworskiego zachował się dwór i pozostałości parku krajobrazowego.

DWÓR Z OK. 1900 R.

Budynek z cegły, otynkowany, dwukondygnacyjny, z dwuspadowym dachem, przebudowany w 1930 r. W elewacji frontowej północnej wyróżnia się ryzalit z wysuniętym tarasem na dwóch słupach, przykrywający podjazd. Przed dworem niewielka polanka z prześwitem w kierunku pozostałości zabudowań folwarcznych po drugiej stronie szosy.

PARK KRAJOBRAZOWY Z PRZEŁOMU XIX I XX W.

Park przekształcony, zdewastowany, z licznymi ubytkami drzew. Z zabytkowego układu parku najlepiej zachowały się monumentalne wielogatunkowe szpalery drzew, wyznaczające jego granice. Na fotografii jedna z takich barier ochronnych.

BORUCIN zespół dworski

Dwór murowany prawdopodobnie przez rodzinę Sokołowskich. Od 1912 r. własność rodziny Grodzickich. Po wojnie zajęty przez parcelantów, a od 1948 r. zaadoptowany na szkołę podstawową i mieszkania dla nauczycieli. Po zamknięciu szkoły w 1998 r. budynek mieszkalny. W sąsiedztwie dworu spichlerz z połowy XIX w. i park krajobrazowy o charakterze regularnym, założony na planie prostokąta. Drzewostan przerzedzony, ale z zachowanymi ciekawymi okazami drzew, np. bożodrzewem gruczołkowatym.

DWÓR KLASYCYSTYCZNY Z II POŁOWY XIX W.

Budynek piętrowy, otynkowany, zachowany w niezmienionym kształcie. Elewacja frontowa, zachodnia, ośmioosiowa.

DWÓR — WIDOK OD STRONY WSCHODNIEJ ELEWACJA TYLNA DWORU

JARANTOWICE zespół dworski

Zespół dworski w Jarantowicach należy do jednych z najlepiej zachowanych siedzib ziemiańskich na Kujawach. Tworzą go: dwór, park krajobrazowy, zabudowania folwarczne i gospodarcze.

Za budowniczych dworu uznaje się Biesiekierskich lub kolejnego właściciela dóbr jarantowickich Józefa Glazera, który nabył te dobra w 1920 r. W 1945 r. zespół dworski przeszedł na własność Skarbu Państwa, a następnie jego użytkownikiem był PGR w Osiężinach i Inowrocławiu. W latach 1980–1993 był on zarządzany przez POHZ w Osiężinach, a w 1993 r. został zakupiony przez sp. z o.o. OHZ w Osiężinach i poddany restauracji.

**BRAMA WJAZDOWA
OD STRONY POŁUDNIOWEJ**

**DWÓR — ALEJA I PODJAZD
OBWIEDZONY SZPALEREM
KASZTANOWCÓW I GAZONEM
Z KRZEWÓW**

DWÓR Z LAT 20-TYCH XX W.

Budynek murowany z cegły, otynkowany, parterowy z piętrem w części centralnej. Elewacja frontowa, południowa, jedenastoosiowa, symetryczna, podzielona na trzy części z segmentem środkowym podwyższonym do dwóch kondygnacji. Stylem nawiązuje do tradycyjnej formy dworu (pałacu) polskiej epoki klasycyzmu.

DWÓR — WIDOK OD STRONY POŁUDNIOWEJ

Elewacja frontowa z wysuniętym portykiem złożonym z czterech jońskich kolumn, dźwigających belkowanie i trójkątny tympanon. Nad drzwiami mały balkonik.

DWÓR — WIDOK OD STRONY PÓŁNOCNEJ

Elewacja tylna, dziewięćosiowa z charakterystycznym dla stylu dworowego gankiem, wspartym na czterech tokańskich kolumnach.

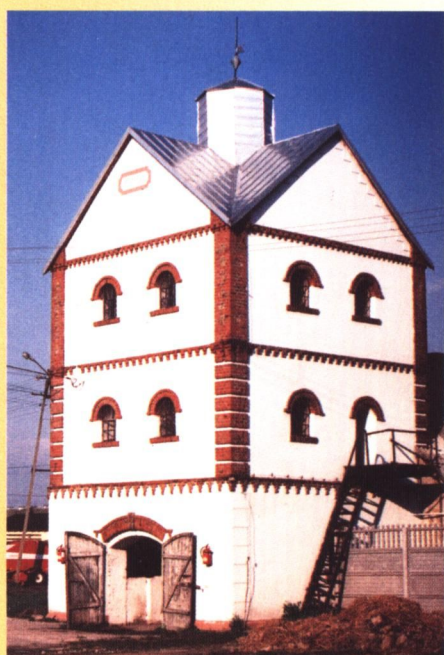

PARK KRAJOBRAZOWY POCZĄTKU XX W.

W parku zachowany pierwotny układ kompozycyjny z okresu przedwojennego. W południowo-zachodniej części nieregularny staw z brzegami obrośniętymi krzewami i kasztanowcami.

ZABUDOWANIA GOSPODARCZE ZESPOŁU DWORSKIEGO

Budynki zespołu folwarcznego pochodzą, poza widocznym na fotografii spichlerzem, z lat 20-tych i 30-tych XX w. Rozmieszczone są wokół podwórca. Wśród nich znajdują się: spichlerze, chlewnie, gorzelnia, stajnie, stodoły i kuźnia.

ZABUDOWANIA GOSPODARCZE WCHODZĄCE W SKŁAD ZESPOŁU DWORSKIEGO W JARANTOWICACH

PŁOWCE zespół dworski

Budowę dworu w Płowcach rozpoczął ok. 1759 r. starosta inowrocławski Paweł Dąbski, a zakończył podkomorzy inowrocławski Jan Biesiekierski - właściciel Płowiec od 1763r. Równocześnie z dworem został założony park krajobrazowy. Około 1860 r. dwór przebudowano, nadając mu cechy neoklasycystyczne. Dobra płowieckie pozostały we władaniu rodziny Biesiekier-

skich do 1940 r. Po wojnie otwarto we dworze szkołę powszechną, a w 1961 r. po oddaniu do użytku nowego budynku szkolnego, urządzono w dworze mieszkania dla nauczycieli. Taką funkcję pełni do dnia dzisiejszego. Z zespołu dworskiego pozostały: dwór, parku krajobrazowy i część folwarku (spichlerz z XIX w.).

DWÓR NEOKLASYCYSTYCZNY Z XVIII W., PRZEBUDOWANY W II POŁOWIE XIX W.

Dwór murowany otynkowany, parterowy z facjatami, wzniesiony na rzucie prostokąta. Elewacja frontowa wschodnia, dziesięcioosiowa z trójkątnymi jednoosiowymi ryzalitami po bokach.

DWÓR — WIDOK OD STRONY ZACHODNIEJ

Elewacja tylna, dziesięcioosiowa, bez ganku, znacznie zmieniona w stosunku do wyglądu pierwotnego.

DWÓR — WIDOK OD STRONY WSCHODNIEJ

Centralna część elewacji frontowej — parterowy ganek wsparty na czterech kolumnach tokańskich z balkonikiem zabezpieczonym żeliwną balustradą.

W SĄSIEDZTWIE DWORU SYMBOLICZNE CMENTARZYSKO POLEGŁYCH W BITWIE POD PŁOWCAMI W 1331 R.

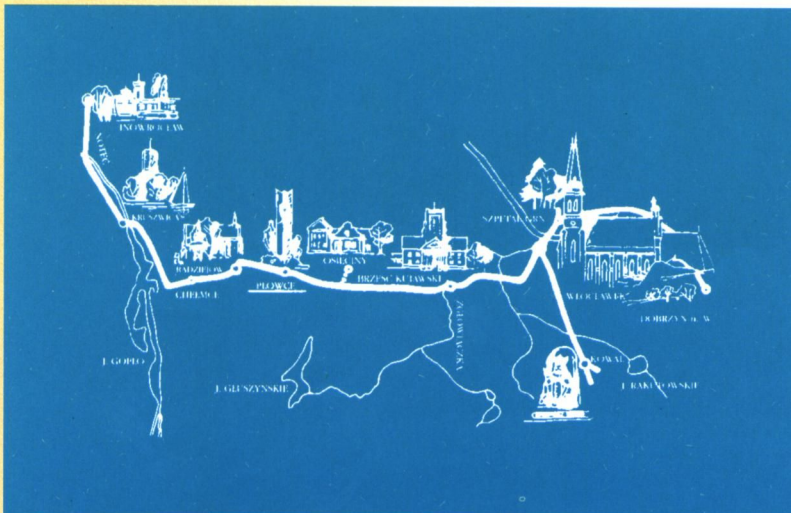

PARK DWORSKI ZAŁOŻONY OK. XVIII W.

Park w typie geometryczno-krajobrazowym, przekomponowanym ok. 1860 r. W starodrzewie parku dominują lipy drobnolistne i graby pospolite, w mniejszym stopniu zaś dęby szypułkowe. Park zdewastowany, z licznymi ubytkami i zatartym przebiegiem alei dojazdowej oraz alejek parkowych.

SZLAK TURYSTYCZNY ŁOKIETKA PRZECHODZĄCY PRZEZ MIEJSCOWOŚCI POWIATU RADZIEJOWSKIEGO

Płowce - miejsce bitwy stoczonej między wojskami Władysława Łokietka a Krzyżakami w dniu 27 IX 1331r.

SKIBIN zespół dworski

W okresie międzywojennym właścicielami majątku w Skibinie byli Irena i Jan Szweykowscy. Po wojnie w 1945 r. został on rozparcelowany, a budynek dworu zajęła szkoła podstawowa, funkcjonująca do dzisiaj. Dwór przebudowano, dodając nowe skrzydło. W oficynie umieszczono mieszkania dla nauczycieli.

DWÓR Z POŁOWY XIX W.

Elewacja frontowa południowa z ryzalitem środkowym. Budynek dworu zasadniczo przekształcony w stosunku do pierwotnego.

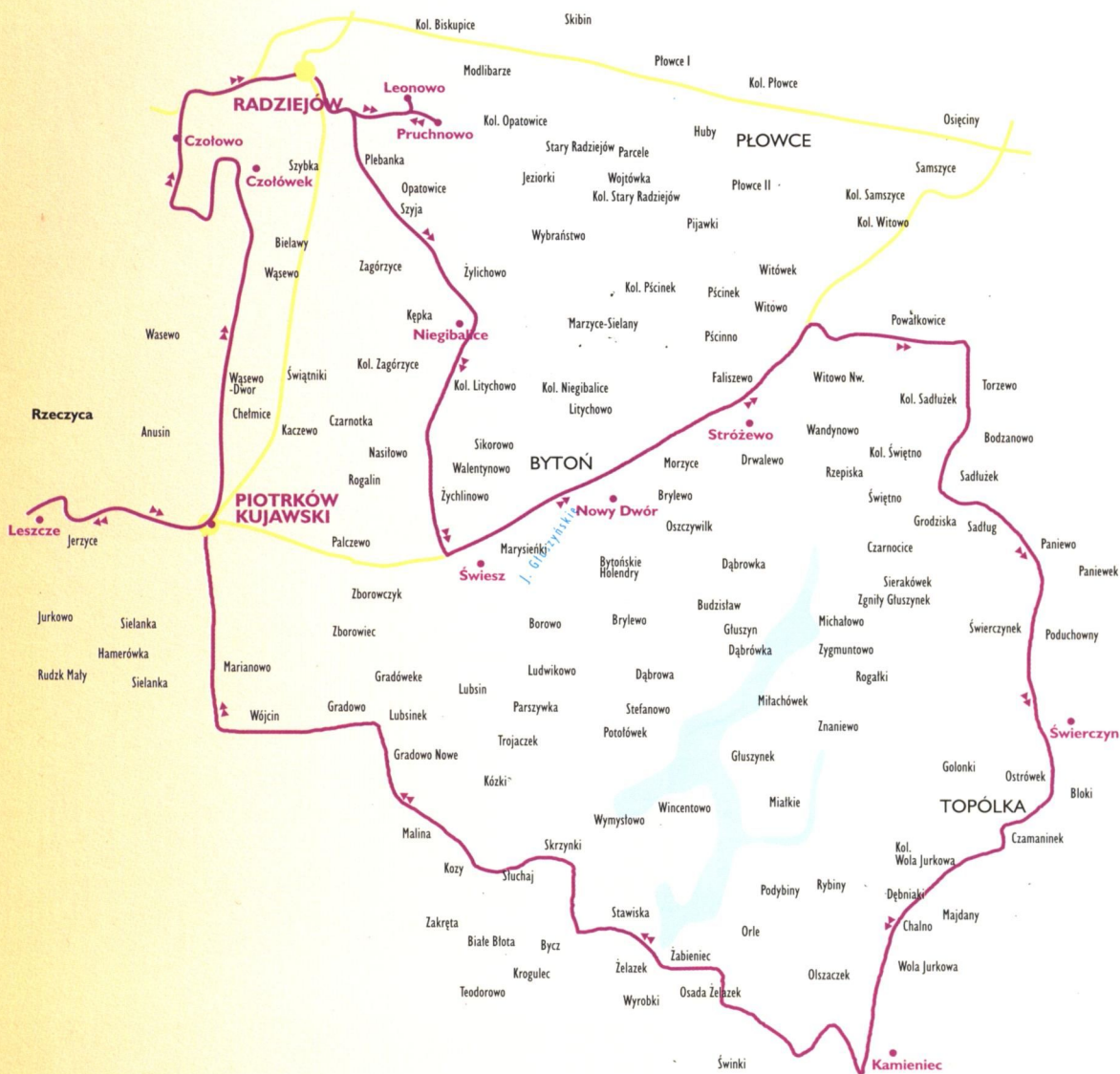

PARK KRAJOBRAZOWY Z POCZĄTKU XX W.

Drzewostan parku zdewastowany, brak śladu alejek, dróg i wnętrza parkowych.

Szlak Południowy

Radziejów–Leonowo–Pruchnowo–Niegibalice–Świesz–Nowy Dwór–Stróżewo–Świerczyn–Kamieniec–
–Piotrków Kujawski–Leszcze–Czołówek–Czołowo–Radziejów

LEONOWO dwór

**DWÓR W LEONOWIE
Z LAT 20-TYCH XX W.**

PRUCHNOWO dwór

DWÓR W PRUCHNOWIE

Przed II wojną światową własność rodziny Głowackich, po wojnie zamieszkały przez parcelantów, obecnie własność prywatna. Elewacja frontowa dworu z charakterystycznym gankiem z czterema kolumnami.

NIEGIBALICE zespół dworski

Niegibalice w XVI w. stanowiły własność B. Niegibalskiego. W XVIII w. należały do rodziny Gąsiorowskich — starostów radziejowskich i kasztelanów inowrocławskich, od XIX w. do Ludwika Busse, a w okresie międzywojennym do rodziny Andrzejewskich. Ostatni właściciel dworu w Niegibalicach Michał Andrzejewski — porucznik Wojska Polskiego — prowadził w

majątku hodowlę koni dla wojska. Po wojnie dworek zamieszkiwali mieszkańcy wsi, a od lat 70-tych zlokalizowano w jego wnętrzu szkołę podstawową. Funkcjonowała ona do 2000 r. W 2003 r. dwór i jego otoczenie stał się własnością prywatną. Z zespołu dworskiego przetrwały do dziś dwór i park krajobrazowy.

DWÓR KLASYCYSTYCZNY Z II POŁOWY XIX W.

Budowla założona na planie wydłużonego prostokąta. Część środkowa parterowa, po bokach ryzality piętrowe. Elewacja frontowa zachodnia, ośmioosiowa.

DWÓR W NIEGIBALICACH — WIDOK OD STRONY WSCHODNIEJ

PARK KRAJOBRAZOWY Z II POŁOWY XIX W.

Drzewostan parku, przeważnie przereźdzone, składa się z lip, jesionów, dębów. Na fotografiach wewnątrz parku i aleja leszczynowo-lipowa w jego południowej części, gdzie przed II wojną światową odbywały się przeglądy koni dla wojska.

ŚWIESZ zespół dworski

Dwór w Świeszu został wzniesiony ok. 1740 r. przez Augustyna Gąsiorowskiego — starostę radziejewskiego, kasztelana bydgoskiego. Była to okazała budowla drewniana, z trzema alkierzami w narożach. Otaczał go ogród spacerowy o regularnej kompozycji, obsadzony lipami.

W 1803 r. dobra Świesz nabył znany polski poeta, tłumacz literatury greckiej i rzymskiej, publicysta i działacz polityczny — Franciszek Ksawery Dmochowski h. Pobóg (1762–1808). W Świeszu swoje dzieciństwo spędzał jego syn — wydawca, krytyk literacki, dziennikarz, pamiętnikarz — Franciszek Salezy Dmochowski (1801–1871). Majątek wypuszczony od 1808 r. w dzierżawę, popadł w I połowie XIX w. w ruinę.

Kolejny dwór, murowany, piętrowy, z kwadratową wieżą wznosił w II połowie XIX w. nowy właściciel majątku Marcei Sulimierski. W latach 1886–1939 majątek Świesz stał się własnością rodziny Zalewskich. Po wojnie użytkownikiem Świeszka była Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska” w Piotrkowie Kujawskim. Dwór, podobnie jak jego otoczenie ulegały postępującej dewastacji.

Około 1960 r. częściowo rozebrano skrzydło wschodnie dworu. W 1988 r. zniszczony zespół parkowo-dworski, z którego została tylko część rezydencjonalna, wykupił od Urzędu Gminy w Piotrkowie Kujawskim prof. ATR w Bydgoszcy Janusz Migdalski i podjął trud jego odbudowy. Z zespołu dworskiego do dnia dzisiejszego zachowały się dwór, park krajobrazowy i spichlerz z końca XIX w.

DWÓR W ŚWIESZU PRZED RENOWACJĄ W 1988 R.

(źródło:
E. Celińska,
M. Gruszczyńska,
Świesz — zespół
dworski, [w:]
*Materiały do
dziejów rezydencji
w Polsce. Kujawy
wschodnie*, pod
red. S. Kunikow-
skiego, Włocławek
2000, t. 1, s. 312)

DWÓR NEOKLASYCYSTYCZNY Z II POŁOWY XIX W., PO RENOWACJI

Dwór położony na stromo opadającym stoku przylegającym do północno-zachodniego krańca Jeziora Świeckiego. Zbudowany na planie prostokąta, bez typowej dla dworów szlacheckich osiowości frontowej. Budynek dwukondygnacyjny z trzykondygnacyjną wieżą, zwieńczoną tarasem widokowym, otoczonym balustradą ze słupami w narożnikach, na których umieszczono kamienne kule.

PARK KRAJOBRAZOWY Z XVIII W.

Na podstawie wspomnień Franciszka Salezego Dmochowskiego wiadomo, że park był prawdziwą ozdobą majątności. Wielki jak „Ogród Saski”, ze szpalerami lipy szerokolistnej, jesionów, grabów, kasztanowców, nawiązywał w swoim układzie do wzorów francuskich, modnych w XIX w. Obecnie drzewostan w dużej mierze zniszczony, z licznymi „dzikimi” ścieżkami i pojedynczymi drzewami pośród polany.

PARK KRAJOBRAZOWY

W pobliżu dworu nad Jeziorem Świeskim podłużne obniżenie terenu stanowiące w okresie międzywojennym kort tenisowy. Obecnie porośnięte trawą z samosiewami drzew i krzewów.

Nowy Dwór dwór

DWÓR Z KOŃCA XIX W.

Po II wojnie światowej zlokalizowano w nim Ośrodek Zdrowia. Obecnie dom mieszkalny.

Stróżewo zespół dworski

**DWÓR MUROWANY
Z POCZĄTKÓW XX W.**

Obecnie dom mieszkalny.
Obok dworu — czworak murowany
XX w.

ŚWIERCZYN zespół dworski

Dwór w Świerczynie został zbudowany w XIX w. przez Józefę Pobóg Górską i w rękach tej rodziny pozostawał do wybuchu II wojny światowej. W 1945 r. stał się własnością państwa. Umieszczono w nim najpierw izbę porodową, a następnie ośrodek zdrowia. Obecnie znajdują się w nim mieszkania lokatorskie. Z zespołu dworskiego pozostał, wymagający remontu, dwór oraz pozostałości parku krajobrazowego.

DWÓR PÓŹNOKLASYCYSTYCZNY Z II POŁOWY XIX W.

Budynek murowany, parterowy na rzucie prostokąta. Wejście główne z charakterystycznym portalem kolumnowym na parterze, przechodzącym na piętrze w trójkątny ryzalit.

DWÓR — WIDOK OD STRONY ZACHODNIEJ

Elewacja tylna z gankiem wspartym na czterech słupach. W części południowej — altana ogrodowa.

KAMIENIEC zespół dworski

Przed II wojną światową właścicielami majątku Kamieniec była rodzina Kobusiewiczów. Po wojnie dwór był zamieszkały przez parcelantów, a następnie umieszczono w nim szkołę podstawową. Po przeniesieniu placówki oświatowej do Świerczyna, dwór ulega postępującej dewastacji. Pomimo fatalnego stanu technicznego budynku, ciągle znajdują się w nim mieszkania lokatorskie.

DWÓR KLASYCYSTYCZNY Z II POŁOWY XVIII W.

Budowla parterowa na rzucie prostokąta z charakterystyczną dla dworów osiowością. Elewacja frontowa wschodnia. Dwór malowniczo położony na wzgórzu nad Jeziorem Kamieniec.

DWÓR — WIDOK OD STRONY ZACHODNIEJ

Elewacja tylna zachodnia, parterowa.

DWÓR — WIDOK OD STRONY WSCHODNIEJ

Centralna piętrowa część elewacji frontowej z wysokimi schodami i gankiem.

PARK KRAJOBRAZOWY Z II POŁOWY XIX W.

Pozostałości parku i widok na Jezioro Kamieniec.

P IOTRKÓW KUJAWSKI

zespół
dworski

Przed II wojną światową zespół dworski w Piotrkowie Kujawskim stanowił własność rodziny Tabaczyńskich. W latach 70-tych i na początku lat 80-tych XX wieku dwór gruntownie przebudowano, w związku z czym utracił on cechy stylowe. Z dawnej siedziby ziemiańskiej zachowały się jedynie schody od strony północnej. Obecny „dwór” pełni rolę budynku wielorodzinnego i siedzibę miejscowego przedszkola. Z zespołu dworskiego do czasów współczesnych przetrwał park krajobrazowy.

**SCHODY — JEDYNY ZACHOWANY
ELEMENT ARCHITEKTONICZNY
PRZEDWOJENNEGO DWORU
RODZINY TABACZYŃSKICH**

**PARK KRAJOBRAZOWY
Z II POŁOWY XIX W.**

Park powstał na bazie wcześniejszej kompozycji. Przekształcony po 1945 r. W części północnej dwa stawy oddzielone wąską groblą. Drzewostan przereźdżony, zachowane elementy dawnych nasadzeń, wyraziste aleje i szpalery. W obrębie parku pomniki przyrody: dwa kasztanowce zwyczajne, grochodrzew.

LESZCZE zespół dworski

Pierwotny dwór drewniany w Leszczach został wzniesiony około połowy XVIII w. przez rodzinę Biesiekierskich. W I połowie XIX w. przebudował go i rozbudował o część murowaną Dionizy Mlicki. Założył on przy dworze park o układzie kwaterowym, z czterema kaskadowo połączonymi stawami.

Po 1905 r. nowy właściciel Leszcz Tadeusz Grabski przekształcił dwór w rezydencję o charakterze pałacowo-zamkowym. Przebudowano starą część dworu, podwyższając ją o piętro i wystawiając we frontowej elewacji okazały ryzalit wejściowy. Wzniesiono wieżę widokową oraz powiązaną z dworem neoromańską kaplicę. Była to niewielka budowla wzniesiona z cegły w 1916 r., założona na rzucie ośmioboku ze stropem wspartym na czterech kolumnach, z murowaną kryptą w podziemiu. W krypcie kaplicy został pochowany w 1934 r. właściciel ma-

jątku Tadeusz Grabski. Kaplica nie użytkowana po wojnie opadła w ruinę.

Całość założenia dworskiego z dworem, parkiem, sadem, folwarkiem i budynkami gospodarczymi zajmowała teren o zarysie trapezu wydłużonego na linii północny zachód i południowy wschód.

Zespół dworski do 1939 r. był rezydencją rodziny Grabskich. Po reformie rolnej we dworze zamieszkiwali parcelanci i pracownicy PGR. Od 1951 r. do 2002 r. użytkowany był przez szkołę podstawową. Obecnie stanowi własność prywatną.

Z dawnego zespołu dworskiego pozostał obecnie dwór z parkiem. Rozebrane zostały aneksy przy zachodniej elewacji skrzydła, przeszklona weranda, kaplica oraz zabudowa folwarku.

BRAMA WJAZDOWA DO DWORU W LESZCZACH

DWÓR Z I POŁOWY XIX W.

Murowany, eklektyczny o zróżnicowanej wielkości i wysokości poszczególnych elementów budowli. Najstarszą część stanowi piętrowy korpus z okazałym ryzalitem zwieńczonym wysoką attyką. Elewacja frontowa od strony wschodniej z widocznym podjazdem i kamienną balustradą.

DWÓR - WIDOK OD STRONY ZACHODNIEJ

Elewacja tylna dworu z pozornym jednoosiowym ryzalitem, zakończonym attyką. Charakterystyczny fragment budowli stanowi cylindryczna wieża z czterema prostokątnymi oknami. Na szczycie wieży taras widokowy obudowany murem i ozdobiony motywem prostokątnych szczelin.

PARK KRAJOBRAZOWY Z II POŁOWY XIX W.

Park położony na zapleczu dworu od strony północno-zachodniej. Osnową kompozycyjną parku jest system czterech stawów w układzie kwaterymym. Stawy mają małą powierzchnię i kształt zbliżony do elipsy. Największy z nich znajduje się w centralnej części parku. Wokół niego efektowne nasadzenia — buki purpurowe. Na fotografii pierwszy (patrzac od strony północnej) z ciągu stawów parkowych zasilany ze źródła bijącego ze skarpy przed północną elewacją dworu.

CZOŁÓWEK zespół dworski

Majątek Czołówek został zakupiony w II połowie XIX w. przez rodzinę Grützmacherów. Obecny dwór został pobudowany w latach 1923–1925 przez Kazimierza Grützmachera, senatora i posła na Sejm II Rzeczypospolitej, działacza społecznego i politycznego. Po II wojnie światowej siedziba ziemiańska została przejęta przez Skarb Państwa. Współcześnie znajdują się w nim mieszkania lokatorskie. Z dawnego zespołu dworskiego pozostały: dwór, stajnia, obora i park krajobrazowy.

DWÓR W CZOŁÓWKU Z LAT 1923–1925

Budowla murowana z mieszkalnym poddaszem, założona na planie prostokąta. Elewacja frontowa zachodnia. W części centralnej wysunięty ryzalit zakończony trójkątnym szczytem, a w prawym skrzydle dworu wejście z dwukolumnowym portykiem.

PARK DWORSKI W CZOŁÓWKU Z KOŃCA XIX W.

Park po II wojnie światowej zniszczony, zatarte pierwotne założenia ogrodowe, wycięta większość drzew. Na starym drzewostan parku składają się kasztanowce, wiąz, lipy i dęby w wieku od 80 do 120 lat. Na fotografii okazały kasztanowiec.

**PARK DWORSKI W CZOŁÓWKU
Z KOŃCA XIX W.**

Na fotografii dobrze zachowana aleja lipowa w północnej części parku.

CZOŁÓWO zespół dworski

**RUINY DWORU W CZOŁOWIE
Z KOŃCA XIX W.**

7671

bibliografia

1. Bokota L., Bokota P., Budnik G.J., Jarantowice — dwór, [w:] *Materiały do dziejów rezydencji w Polsce. Kujawy wschodnie*, pod red. St. Kunikowskiego, Włocławek 2001, t. I, cz. II, s. 86–102.
2. Bokota L., Bokota P., Budnik G.J., Płowce — zespół dworski, [w:] *Materiały do dziejów rezydencji w Polsce. Kujawy wschodnie*, pod red. St. Kunikowskiego, Włocławek 2001, t. I, cz. II, s. 140–161.
3. Celińska E., Gruszczyńska M., Leszcze — zespół dworski, [w:] *Materiały do dziejów rezydencji w Polsce. Kujawy wschodnie*, pod red. St. Kunikowskiego, Włocławek 2000, t. I, cz. I, s. 201–207.
4. Celińska E., Gruszczyńska M., Świesz — zespół dworski, [w:] *Materiały do dziejów rezydencji w Polsce. Kujawy wschodnie*, pod red. St. Kunikowskiego, Włocławek 2000, t. I, cz. I, s. 298–313.
5. *Dzieje Radziejowa Kujawskiego*, pod red. J. Danielewicz, Bydgoszcz 1982.
6. Galon R., *Kujawy Białe i Czarne*, Warszawa 1954.
7. *Katalog zabytków sztuki w Polsce. Województwo bydgoskie. Powiat radziejowski*, pod red. T. Chrzanowskiego, M. Korneckiego, Warszawa 1968., t. II, z. II.
8. Kołtuniak J., *Wsie i miasta byłego powiatu radziejowskiego*, „Kronika Radziejowska”, Radziejów 1997–2000.
9. Kondracki J., *Geografia Fizyczna Polski*, Warszawa 1988.
10. Krygowski B., *Geografia Fizyczna Niziny Wielkopolskiej i geomorfologia*, Poznań 1961.
11. *Radziejów i okolice*, pod red. J. Kalafusa, Włocławek 1995.
12. *Słownik biograficzny powiatu radziejowskiego*, pod red. J. Kołtuniaka, Włocławek 2002.
13. Szymczak-Hoff J., *Dobre. Zarys dziejów do 1939 roku*, Bydgoszcz 1998.
14. *Włocławek i okolice. Przewodnik*, pod red. St. Kunikowskiego, Włocławek 2000.
15. *Województwo włocławskie. Zarys dziejów, obraz współczesny, perspektywy rozwoju*, Łódź–Włocławek 1982.
16. *Zabytki architektury i budownictwa w Polsce. Województwo włocławskie*, Warszawa 1993.

Wydawca:
Expol P. Rybiński, J. Dąbek Spółka Jawna
ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek
tel./fax 054 232 37 23
e-mail: sekretariat@expol.home.pl, www.expol.home.pl

ISBN 83-919376-2-3

Skład i druk: Drukarnia Expol

Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna
w Radziejowie
Siedziby ziemiańskie w p...
Eznarska, Maria.
7671
94(438)(1-22)

k030006824

ISBN 83-919376-2-3

9 788391 937624